

(alem) yenileme işini Huzâa'dan Temîm b. Üseyd'e verdi. Asr-ı saâdet'te zekât âmil-iği gibi görevler yapmış başka Huzâalılar da vardır. Huzâalılar bu tür görevlere Hz. Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde de getirilmiştir. Hz. Ömer, divan teşkilâtını kurduktan sonra bizzat kendisi Kuddeyd'e gelir ve burada divana göre bütün Huzâalılar'ın haklarını dağıtırdı. Kûfe ve Basra şehirleri kurulduğu zaman bazı Huzâalılar buralarda topluca ayrı mahallelere yerleştiler. Kûfe'de vefat eden son sahâbi Eslem'den Abdullah b. Ebû Evfâ idi. Kûfe ve Basra divanlarında görevli olan Abdullah b. Halef de Huzâa'ya mensuptu; oğlu Talha ise Sicistan divanında görev yapmıştır. Hz. Osman'a karşı girişilen isyana bazı Huzâalılar da katıldı; bunlardan Amr b. Hamik halifenin öldürülmesinde rol oynamıştır.

Hz. Ali döneminde Huzâa kabilesinin büyük bir kısmı onun saflarında yer almış, buna rağmen Sıffîn'de bazı Huzâalılar Muâviye tarafında çarpışmıştır. Adı b. Amr oğullarından Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ, bazı Huzâalılar'ın katıldığı bu savaşta Hz. Ali'nin sağ cenah kumandanı ve Irak kurrâsının etrafında toplandığı üç önemli şahsiyetten biri idi. Sa'd b. Sâriye, Hz. Ali adına sâhibü's-şurta olarak bir süre görev yapmış, ardından Azerbaycan'a vali tayin edilmiştir. Huzâa'nın Hz. Ali'ye bağlılığı daha sonra da devam etmiş, onun taraftarları arasında daima pek çok Huzâali bulunmuştur. Tevvâbîn'in reisi Süleyman b. Surad da bu kabiledendi. Sayıları az olmakla birlikte Emevî idaresinde görev alan Huzâalılar da vardır. Öte yandan Abbâsîler'in Emevî idaresine karşı başlattıkları ihtilâlde Huzâa'nın rolü büyük oldu. İhtilâlin öncüsü Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, 103 (721) veya 104 (722) yılında Horasan'da ayaklanma faaliyetlerini yürütmek üzere bir araya toplattığı yetmiş kişiden seçtiği on iki nakibin beşi Huzâa'dandı. Ebû Müslim-i Horasânî 129'da (747) Merv bölgesinde Huzâa'ya ait bir köyü karargâh yapmış ve etrafa propagandacılarını göndermişti. Huzâalılar bu çağrıya uyup destek vermekte gecikmediler. Bu sebeple ihtilâlin başlangıcında Huzâa birtakım mevkiiler elde etti. Ancak Abbâsîler'in iktidara tamamen sahip olmasından sonra Huzâa'nın verdiği desteğe uygun bir karşılık görmediği anlaşılmaktadır.

Mısır, Mağrib ve Endülüs'ün fethine Huzâalılar da katıldığı için bu ülkelerde, özellikle Endülüs'te yerleşmiş birçok Huzâali vardı. Bunlar bu ülkelerde uzun süre kabilelerinin varlığını sürdürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cihâd", 78, "Enbiyâ", 12, "Menâkıb", 9, "İstisikâ", 2; Müslim, "Cennet", 50; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 27, 28, 30, 40, 49; Vâkudî, *el-Megâzî*, bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, bk. İndeks; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 7-8, 9; Fâkihî, *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, V, 153-156; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 64, 108, 419, 640-641, 645; Belâzürî, *Ensâb*, I, bk. İndeks; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Bağdad 1979, s. 468-481; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 233-242, 467-468, 480; İbn Abdülber, *el-İnbâh 'alâ kabâ'ili'r-ruvât* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1405/1985, s. 81-85; Bekrî, *Mu'cem*, bk. İndeks; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, I, 100, 102, 114, 137, 142; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), IV, 230-231, 405; V, 43, 123, 139, 214-216, 415, 518; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 315; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1984, s. 228; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 71-95; Mahmûd Şûkrî el-Âlûsî, *el-Bulğû'l-ereb*, I, 243-244, 246, 247; II, 202, 207, 239; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 14-16, 42-45, 438-442, 531-533, ayrıca bk. İndeks; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 338-340; Muhammed Hamidullah, *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 271-278; F. Krenkow, "Huzâ'a", *IA*, V/1, s. 622-624; M. J. Kister, "Khu-zâ'a", *EP* (Fr.), V, 79-82.

▲ AHMET ÖNKAL

┌ **HUZÂİ, Ahmed b. Nasr** ┐
└ (bk. AHMED b. NASR el-HUZÂİ). ┘

┌ **HUZÂİ, Ali b. Muhammed** ┐
└ (علی بن محمد الخزاعی) ┘
Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed
b. Ahmed el-Huzâi et-Tilimsânî
(ö. 789/1387)
┌ **Tarihçi, edip ve şair.** ┘

710 (1310) yılında Tilimsân'da doğdu. Huzâa kabilesine mensuptur. "Zü'l-vezâreteyn" lakabıyla anılan babası Muhammed Endülüs'ten Kuzev Afrika'ya göç ederek Tilimsân'a yerleşmiş, burada kâtiplik, kumandanlık ve vezirlik yapmıştır. İbn Merzûk el-Hatîb et-Tilimsânî ve İbnü'l-Hâc el-Billifiki'den ders alan Huzâi, özellikle Arap dili ve edebiyatında derinleşmekle birlikte hadis ve fıkıh alanında da bilgi sahibiydi. Talebeleri arasında en tanınmış, kendisinden *Tahrîcü'd-delâlati*'nin bir kısmını dinleyen ve tamamını "münâvele" yoluyla rivayet için icâzet alan Yahyâ b. Ahmed es-Serrâc el-Fâsî'dir. Abdülvâdîler Devleti'nde kâtiplik yapan Huzâi, Merînîler Hükümdarı Ebû Sâlim el-Müstâin-Billâh'ın da (1359-1361) alâme (mühür, tuğra) kâtipiydi. 5 Zilkade 789 (17 Kasım 1387) tarihinde Fas'ta vefat etti ve

muhtemelen Fas'a uğrayan yabancı âlimlerin defnedildiği Matrahulcille'de toprağa verildi.

Sultan Ebû Fâris el-Merînî'nin attan düşmesi münasebetiyle yazdığı bir şiiri zamanımıza ulaşan (İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, II, 490; Abdülhay el-Kettânî, I, 37-38) Huzâi, ölümünden üç yıl önce kaleme aldığı ve Merînîler Hükümdarı Ebû İnân el-Merînî'nin oğlu Ebû Fâris el-Mütevekkil-Alellah'a ithaf ettiği *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iyye 'alâ mâ kâne fi 'ah-di Resûlillâh mine'l-hiref ve's-şandâ'i ve'l-amâlâti's-şer'iyye* adlı eseriyle tanınmıştır. Huzâi, bazı kimselerin devletin çeşitli kademelerinde görev yapanları bid'at ehli ve aşığı bir işte çalışan insanlar olarak niteliklerini, bundan dolayı kendisinin Hz. Peygamber zamanında mevcut resmî görev, sanat ve mesleklerle ilgili olarak bu eseri yazdığını söyler. Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ait bilgilerin de yer aldığı eser on bölüme (cüz) ayrılmış ve 156 görev, meslek ve sanat hakkında bilgi verilmiştir. Eser Resûl-i Ekrem'in idarî, askerî, adlî ve iktisadî alandaki düzenlemeleri, Asr-ı saâdet'teki sosyal hayat ve kurumlar hakkında toplu bilgi vermesi bakımından büyük öneme sahiptir.

Tahrîcü'd-delâlati'nin başlıca kaynağı İbn Abdülberr'in *el-İstî'âb*'i olup eserin hemen hemen yarısı bundan alınan bilgilere dayanır. Müellif eserin sonunda faydalandığı 166 kitabın adını kaydetmekle birlikte nâşir İhsan Abbas'ın düzenlediği listede bu sayı 210'a ulaşmıştır. Kendi alanında ilk müstakil eser olan *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iyye* asırlar sonra Faslı âlim Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin dikkatini çekmiş, Kettânî bazı ayrıntıları çıkarıp yeni bazı konuları eklemek suretiyle *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (I-II, Rabat 1346-1347; Beyrut 1416/1996) adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, Ahmet Özel tarafından Huzâi ve Kettânî'nin faydalandıkları kaynaklar tesbit edilerek suretiyle bir nevi tenkitli neşri yapılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir (I-III, İstanbul 1990-1993).

Önce Tunus'ta basılan, daha sonra Ahmed Ebû Selâme tarafından bir yazma nüshası esas alınarak neşredilen *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iyye*'yi (Kahire 1401/1981) son olarak İhsan Abbas üç nüshaya dayanarak yayımlamıştır (Beyrut 1405/1985, 1993). Bu nüshalardan en eskisi 876 (1471) tarihli olup Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Şehid Ali Paşa, nr. 1853) 826 (1423) tarihli yazma nâşirler tarafından görülmemiştir. Kettânî, eserinin te-

lifinde esas aldığı nüshada (Tunus, Zeytûne Ktp., nr. 7572) eksik olan onuncu bölümün yerine Hz. Peygamber zamanındaki ilmî ve içtimâî hayatla ilgili yeni bir bölüm eklediğinden Mustafa Fayda, Şehid Ali Paşa nüshasını esas alarak eserin onuncu bölümünü ayrıca yayımlamıştır (bk. bibl.). Rifâa et-Tahtâvî *Nihâyetü'l-icâz fi sîreti sâkini'l-Hicâz* adlı kitabında *Tahrîcü'd-delâlâtî's-sem'iyye*'nin bir özetini vermiş (Kahire 1291, s. 305-531), Ahmed Mübârek el-Bağdâdî eseri *Muhtaşaru Tahrîcî'd-delâlâtî's-sem'iyye* adıyla özetlemiştir (Küveyt 1410/1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Huzâî, *Tahrîcü'd-delâlâtî's-sem'iyye* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 7-17; İbnü'l-Ahmer, *Mütevda'u'l-'alâme* (nşr. M. Türki et-Tûnisî – M. b. Tâvî et-Tancî), Tıtvân 1384/1964, s. 62-64; a.mlf., *Neşirü'l-cümân* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Beyrut 1407/1987, s. 249; İbn Haldûn, *et-Ta'rif b'İbn Haldûn* (nşr. M. b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1951, s. 43; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 247-248; a.mlf., *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1974, II, 488-490; Mahlûf, *Şeceretü'n-nâr*, I, 238; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 1276-1277; *İzâhu'l-meknûn*, I, 269; Abdurrahman b. Muhammed el-Cilâlî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-'âm*, Beyrut 1400/1980, II, 130-131; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmî'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 132-133; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), V, 6-7; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, XX-XXII, 35-54; Ahmed Mübârek el-Bağdâdî, *Muhtaşaru Tahrîcî'd-delâlâtî's-sem'iyye*, Küveyt 1410/1990; Mustafa Fayda, "el-Huzâî'nin Tahrîc'inin Neşredilmeyen Son Bölümü", *AÜİFD*, XX (1975), s. 173-198; G. C. Anavati, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1981 à 1984", *MIDEO*, XVII (1986), s. 217-218.

AHMET ÖZEL

HUZEFYE b. YEMÂN

(حذيفة بن اليمان)

Ebû Abdillâh Huzeyfe
b. Huseyl (Hisl) b. Câbir el-Absî
(ö. 36/656)

Hiz. Peygamber'in
sırdaşı olan sahâbî.

Medine'de doğdu. Bir kan davası yüzünden Mekke'den kaçarak Medine'ye yerleştiği ve orada aslen Yemenli olan Abdüleşheloğulları ile bir antlaşma yaptığı için babasına (bazı rivayetlere göre büyük dedesi Cirve b. Hâris) Yemân denilmiştir. Huzeyfe de İbn Yemân diye anılmıştır. Annesi Abdüleşheloğulları'nın Evs kolundan Rebâb bint Kâ'b Hz. Peygamber'e biat eden ensar kadınlarından.

Huzeyfe babasıyla birlikte Bedir Gazvesi'nden önce müslüman oldu. Bu gazvede Resûl-i Ekrem'in yanında yer almak üzere yola çıkan baba oğul yolda müşriklere

yakalandılar. Ancak Peygamber'e katılmayacaklarına dair söz vermeleri üzerine serbest bırakıldılar. Resûlullah'a durumunu anlatmaları üzerine de Resûl-i Ekrem kendilerine sözlerinde durarak savaşa katılmamalarını söyledi. Huzeyfe daha sonra yapılan bütün gazvelere katıldı. Uhud Gazvesi'nde bulunan müslümanlar düşman tarafından tanınmamak için yüzlerini örttüklerinden babası Huseyl müşrik zannedilerek öldürüldü. Huzeyfe, bir hayli yaşlı olan babasının ölümüne çok üzölmekle beraber bunun bir hata sonucu meydana geldiğini düşünerek teselli bulmaya çalıştı. Hz. Peygamber ona babasının diyetini ödemek istediğinde kabul etmeyip fakir müslümanlara bağışladı. Hendek Gazvesi'nde Resûl-i Ekrem Huzeyfe'yi müşrik ordusu hakkında bilgi toplamakla görevlendirdi. Hz. Peygamber'in duasını alarak müşriklerin arasına sızan Huzeyfe şiddetli bir fırtınanın onları perişan ettiğini ve bu sebeple Medine'yi terk ettiklerini Resûlullah'a haber verdi.

Muhacirlerle ensar arasındaki kardeşlik antlaşması sırasında Hz. Peygamber Huzeyfe'yi Ammâr b. Yâsir'le kardeş ilân etti. Huzeyfe'nin Resûl-i Ekrem'in zekât işleriyle görevli kâtiplerinden olduğu, Hz. Peygamber'in onu Debâ'da oturan Ezd kabilesine zekât âmili olarak gönderdiği ve kendisine zekât esaslarını ihtiva eden bir mektup verdiği bilinmektedir.

Huzeyfe Hz. Ömer döneminde Medâin'e vali tayin edildi. Cesur ve kudretli bir yönetici olan Huzeyfe Medâin'i imar etti. Nihâvend Savaşı'nda (21/642) ordu kumandanı Nu'mân b. Mukarrin öldürülünce kumandayı ele aldı ve düşmanı teslim olmaya mecbur etti. Nihâvend merzûbânı her yıl Huzeyfe'ye belli miktarda haraç vermek üzere onunla antlaşma yapmak zorunda kaldı. Dinever, Hemedan ve Rey şehirleri de Huzeyfe tarafından fethedildi. Onun Nusaybin'e giderek orada evlendiği ve cuma günleri Medâin'den Kûfe'ye gittiği söylenir. Medâin ve Kûfe'de okuduğu bazı cuma hutbeleri kaynaklarda yer almaktadır.

Huzeyfe b. Yemân 36 (656) yılında Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Hz. Ali'ye biat edilmesinden kırk gün sonra Medâin'de vefat etti. Huzeyfe'nin Ebû Ubeyde, Safvân, Sa'd, Saîd ve Simâk adlı dört oğlu ile Ümmü Seleme adlı bir kızı olup oğulları Ebû Ubeyde, Simâk, Medâin kadısı olan Sa'd ve kızı kendisinden hadis rivayet etmiştir. Ölürken oğullarına Hz. Ali'ye itaat etmelerini öğütlemiş, kendisi de Hz. Osman'ın ölümünden hemen sonra Hz. Ali'

ye biat etmiştir. Oğullarından Safvân ile Saîd Siffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almış ve şehid olmuşlardır.

Huzeyfe'nin en önemli özelliği Hz. Peygamber'in sırdaşı olmasıdır. Resûlullah'ın hiçbir sahâbîye vermediği bir kısım bilgileri ona verdiği, bundan dolayı ashap içerisindeki münafıkların adını ve ileride meydana çıkacak fitne hareketlerini ondan başka kimsenin bilmediği rivayet edilmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Ali onun bu özelliğini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Halifeliliği sırasında Hz. Ömer'in Huzeyfe'ye valileri arasında münafık bulunup bulunmadığını sorduğu, onun da bir tane bulunduğunu söylediği, Huzeyfe'nin isim vermesi üzerine ondan aldığı bilgilerden münafık olduğunu tahmin ettiği bir valiyi hemen azlettiği bildirilmektedir.

Kitap ve Sünnet konusunda çok titiz davrandığı bilinen Huzeyfe, Azerbaycan ve İrmîniye seferinde Iraklı ve Suriyeli askerler arasında Kur'an'ın farklı kıraatlerle okunduğunu görünce bu karışıklığa son vermesi için Hz. Osman'ı uyarmış ve Mus-haf nüshalarının çoğaltılmasını sağlamıştır. Huzeyfe aynı zamanda en karışık davaları çözüme kavuşturacak güçte bir kadı idi. Resûl-i Ekrem, kamıştan yapılmış bir evle ilgili olarak anlaşmazlığa düşen ve kendisine başvuran kişileri ona havale etmiş, o da kararını verip sonucu kendisine bildirdiğinde Resûlullah isabetli bir karar verdiğini söylemiştir.

Huzeyfe zühd ve takvâsı ile de tanınmıştır. Vali olarak gittiği Medâin'e merkebinin sırtında girmiş, şehrin ileri gelenleri Hz. Ömer'in tâlimatına uyarak ona ne kadar maaş istediğini sorduklarında sadece kendisi doycak kadar yiyecek ile merkebi için bir miktar yem istemiştir. Valliliği sırasında Hz. Ömer onu bir ara yanına çağırarak, yaşadığı sade hayatta herhangi bir değişiklik olmadığını görünce çok sevinmiş, kendisini tebrik ederek tekrar Medâin valisi olarak görevlendirmiştir.

Onun yakut kaşığı, üzerinde "elhamdü-lilâh" yazılı ve karşılıklı iki turna resmedilmiş altın bir yüzüğü olduğundan bahsedilmişse de bunun erkekler için haram kılındığını bildiren hadislerle ters düşüğü, Huzeyfe'nin ise hadise aykırı bir davranışta bulunmayacağı belirtilerek bu iddia reddedilmiştir. Nitekim ölürken bile kendisine pahalı kefen alınmamasını özellikle tembih etmiş, Allah'ın huzuruna gösterişli kefenle değil samimi bir iman ve ibadetle çıkmanın önemli olduğunu hatırlatmıştır.

Huzeyfe b. Yemân'ın hikmetli sözleri de vardır: "Sizin en hayırlılarınız âhîret için